

1967, 1991, 1996

Egy csaknem harminc éve megjelent könyvről recenziót írni nehéz feladat. Annál is inkább, mert egy világsiker-könyvről van szó, melynek diskurzusa (ebben az esetben talán jogosabb a nem túl jó hangzású diszkurzuszó) írásokkal teljes.

Jacques Derrida *Grammatológiája* (1) tagadhatatlanul nagy hatású szöveg, egy olyan karriertörténet egyik első jelentős darabja, mely mára nemcsak a filozófia, hanem a gondolkodástörténet egészének talán egyik legfontosabb huszadik századi fejleménye. Bár provokativitása a csaknem három évtized alatt ha nem is megkopott, de bizonyos diskurzusokban gyakorlattá vált, más (szöveg)rendszerekben jelenléte ki sem mutatható. A művet jól ismerők számára mindennapi élmény az egyetemi oktatók/hallgatók teljes tájékozatlansága, naivitása kézenfekvően dekonstruálható területekkel kapcsolatban. Az a tudathasadásos állapot, hogy a nyelvvel foglalkozó Tanszékek nagy része a legkevésbé sem vesz tudomást a huszadik század harmadik harmadának radikális nyelvi, nyelvfilozófiai fordulatáról, az egyetemi oktatás színvonalának radikális inflálódásához vezet. Az akadémiai tudományosság stigmatizálni igyekszik a horizontjából gyakorlatilag beláthatatlan *dekonstrukciót*, így próbálva elkerülni a párbeszéből következő kockázatot. Ugyanakkor a szövegek felületes hazai recepciója is hozzájárul e jelenség legitimálhatóságához. A fejlemények részben párhuzamosak a nyugat-európai befogadástörténettel, elég csak *Klaus Laermann* ismert szövegére, (2) vagy az 1992-es cambridge-i vitára (3) utalnunk. Az elemző helyzetének összetettsége abból adódik, hogy egyrészt messzemenőkig szükségesnek látja a dekonstruktív olvasásmód betörését az eddig érintetlen diskurzusokba, másrészt ennek fokozottabb kritikáját is megteremtendőnek gondolja. elutasítva a hatalmi retorikán edződött magyar diskurzus kirekesztő hajlamait a létrehozható, de eleddig létre kevésbé jött dialógus nevében.

Derrida a *Grammatológiában* és más műveiben a nyugati metafizika berekesztődésével kapcsolatban divinális pozíciót vesz fel. Az a képzet, hogy a metafizika korszakának eljövendő lezárulásában a derridai dekonstrukció kulcsszerepet tölthet be, feltárja ezen elmélet énképének monumentalitását. A logocentrizmus, transzcendencia, eredet, jelentés stb. fogalmakkal jellemzett korszak vége Derrida szerint még nem belátható. Ugyanakkor a grammatológia, a disszemináció, a dekonstrukció mint a korszak lezárulásának prófétái jelentik be magukat, ezt a pozíciót egyfajta öncsonkító szerénység álarcába rejtve (*Askesis*). *Harold Bloom* terminusaiban jól elgondolható az a retorikai művelet is, amelyben a mitikus elődök (*Nietzsche, Freud, Heidegger*) kísérleteit a metafizika meghaladására sikertelennek állítja be, rámutatva azokra a pontokra, ahol elmulasztották az utód által megteremtett utakat választani (*Clinamen*). Derrida azon törekvése, hogy munkájukat újraértve mintegy beteljesítse az elődök sikertelen kísérletét, a *Tessera bloomi* fogalmát idézi. Összességében Derrida retorikája nagyon sok ponton hasonlítható Bloom hatás-szorongó költőinek képéhez.

A Derrida-szövegekben tetten ért szorongást kiváltó jelenség nem különbözik lényegében a hatvanas évek abszurd létélményének tapasztalati horizontjától, a különbség a „Nietzschei afirmáció”-val jellemzett modalitásban rejlik, az elvárások radikális megváltozásában. Csakhogy ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a dekonstrukció alapélménye az a szorongás, melyet a negatív kontextusban elképzelt hagyomány teremt meg. A metafizikát csak önnön felszámolásának eszközeként használhatjuk fel. Az a törekvés, mely

minden a jelölők szóródását korlátozó tényezőt mint metafizikai bilincset tételez, amely tehát a *sensus communis*, a dialógus vagy a kommunikáció más diskurzív szabályozórendszerait egyértelműen elítéli, a hagyománnyal való beszédből semmi produktívát nyerni nem tudó szemléletet implikál. Valódi háttere tehát egy olyan szorongás, melyet a tradíció determinizmusa gerjeszt az originalitás horizontján. A jelek szóródásának szabadsága az az illúzió, amely a dekonstrukció számára a hagyománnyal szemben elképzelt originalitás lehetetlenségét felfüggeszti.

A fent vázolt szorongást azonban Derrida bloomi értelemben erős költőként legyőzi, és hasznosítja. Valójában Derrida képes megfelelni annak a retorikai elvárásnak, amit a hatás-szorongás letéteményese, az eredetiségmítosz elvár tőle, tudniillik elnyomja (felismerhetetleníti) a fenti szorongást. A hazai derrida-recepció legismertebb köre, a „deKON” csoport úgy veszi át a szövegek inherens originalitás-követelményét, hogy képtelen elnyomni az ebből következő szorongást. Ez a (kisebrendűségi) komplexus indukálja a jellegzetes deviatív törekvéseket. Ez utóbbi lehet többek között a hazai avantgárd-dekonstruktív szimpátia hátterében: „A poszt, a deKON azért *rombol*, hogy újat építsen, hogy hagyományt teremtsen, olyan hagyományt, amely újabb és újabb horizontokat képes bekacsolni irodalmi és metairrodalmi diskurzusokba.” [kiemelés tőlem – P. G.] (4) A deviació azonban a magyar recepció diskurzusában leginkább nem a filozófiai hagyományt, hanem a tudományos, sőt, köznyelvet érinti. Ennek tipikus példája a szexuális tabuk funkciótlannal nyelvi tagadása (például ezen írás tárgyául szolgáló könyv előszavában).

Derrida retorikája más szinten is érdekes befogadástörténeti jelenségekhez vezet. A hagyománnyal való szembenállás, mely a hatás-szorongás legyőzésének egyik eszköze, a másik oka az avantgárd és a dekonstrukció összemosására történt kísérleteknek (5). Másrésztől még a legigényesebb értelmezések is beletévednek abba a csapdába, hogy a magát a hgyo-

mánytörténetés folyamatából kiemelkedőnek, azt megszakítóknak, azaz eredetinek beállító művek gondolkodástörténeti előzményeit kirekesztik a vizsgálódásból (6). Ez a praxis a kánonokat egyébként kevésbé megkérdőjelező Harold Bloom módszerével is szemben áll, hiszen a hatás poétikájának vizsgálata pontosan a megtagadott és az erős utód kapcsolatát tekinti központi problémájának.

A hazai Derrida-recepció egyik fő problémája éppen a Derridához való viszony reflektálatlansága. Részben a diskurzív tér szűkösége, részben a kis kritikai potenciál miatt nem jön, nem jöhet létre az az erős olvasat, amely végre felszámolná a hatás-szorongás gátló hatását. Ehelyett a hazai dekonstruktőrök a Derridát ért támadásokat magukra veszik, míg az őket ért támadásokat Derridára vonatkoztatják. Ameddig a fenti szövegek nem állítják elő saját stabil eredetiségmítoszukat, és nem különbözödnék el markánsan a maguk metafizikus eredetétől, nem válhat igazán érdekessé ez a (szöveg)csoport.

Összességében tekintve a magyar közgondolkodásnak különösen nagy szüksége van Derrida műveinek olvasására. A hazai recepció egyelőre azonban inkább a szövegek egyes retorikai motivációit, a hatás-szorongást és az ezzel járó eredetiségkényszert sajátította el, a *komoly* szubverzív praxis megjelenése, mellyel érdekesebb párbeszéd alakítható ki, egyelőre várat magára.

Palkó Gábor

Jegyzet

- (1) Derrida, Jacques: *De la grammatologie*. Minuit, 1967; Derrida, J.: *Grammatológia*. Első rész. Ford.: Molnár Miklós. Magyar Műhely, 1991.
- (2) Részletek magyarul: Pethő Bertalan (szerk.): *A posztmodern*. Budapest, 1992, 437-444. p.
- (3) Orbán Jolán: *Derrida írás-fordulata*. Pécs, 1994, 12. p.
- (4) Odorics Ferenc: *Poszthagyomány*. Literatura, 1994. 3. sz., 285. p.
- (5) Nagy Pál: „Posztmodern” háromszögletési pontok. Magyar Műhely, 1993.
- (6) Vö. Kulcsár Szabó Ernő: *Más(ik) szöveg, más írás?* Literatura, 1994. 2. sz., 183. p.